

Mikro-, makro-, agency. Történeti néprajz mint kulturális antropológiai praxis

A néprajz gyakran megújított formájában, azaz európai etnológiaként egyre erőteljesebben fogalmazódik meg a jelenre összpontosító, Európa-központú vizsgálatként. A kutatás történeti mélysége ebben a megközelítésben az „európai modernitásra” korlátozódik. Ez az esszé ezzel szemben egy nyitott kulturális antropológiai gyakorlat mellett teszi le a voksát, különösképpen a történeti kutatások időbeli kiterjedését illetően. A cikk elemzi, milyen mértékben lép túl az új fókusz korábbi választóvonalakon, és milyen tényezők adottak a határok felszámolásához. A szerző saját történeti kutatásai alapján sorra veszi a történeti és jelenkori vizsgálatok közötti átfedéseket a *mikro-*, *makro-* és *agency* fogalmak segítségével, ám ugyanígy foglalkozik a kétfajta kutatás lényeges különbségeivel is. A tudatosan személyes hangú írás ezt az eltérő tematikájú kutatások közötti dialógust szeretné serkenteni.

A számos névvel illetett néprajz az elméleti diskurzusok, különösen az amerikai kulturális és szociálintropológia, valamint az angolszász hagyományokkal rendelkező kritikai kultúrakutatással (*cultural studies*) folytatott vitája hatására a német nyelvterület több pontján európai etnológia formájában újult meg. E tudományszak jelenre orientált tudományként definiálja önmagát – egyfajta „hátrafelé mutató nyúlvánnyal” (Lindner 2004:165). A történeti horizont ebben az esetben az „európai modern” kort foglalja magában (Niedermüller 2004:96), konkrétan a 19. és a 20. századot értve ezen. Az Európán kívüli etnológiával szemben a szak jelenleg is mint „a sajátjal foglalkozó tudományt” fogalmazza meg önmagát (Johler 2004:64), vagyis a kutatási terep Európára összpontosul. A tudományos gyakorlatban sok, a napi politika szempontjából releváns kérdés válik vizsgálat tárgyává: a tudományág képviselői komoly eredményekkel kutatják a transznacionális Frankfurtot (Bergmann–Römhild, Hrsg. 2003), a migrációt (Becker 2001; Hellermann 2005), az Andalúziában egzisztenciát alapozó nőket (Zöckler 2005) vagy a mindennapok humángenetikai ismereteit (Beck 2005). A szakban jelenleg folyó empirikus kutatások nagy részét a „*mikro-*, *makro-*, *agency*” fogalmakkal lehet összefoglalóan leírni. A *mikro-* leginkább a térben korlátozott kutatási terepet jelenti, a *makro-* ennek a lokálison túlmutató kontextusokba való beágyazottságára és a kulturális antropológiai ismeretszerzés „magasabb rendű” érdekeire utal, az *agency* pedig a manapság az érdeklődés középpontjában álló kulturális gyakorlatokra és szereplőkre (beleértve ezek kommunikációját) helyezi a hangsúlyt. Mindennek egyik fontos kutatási módszere az etnográfia, amelyen a terepmunkát és ehhez kapcsolódóan a kulturális rendszerek értelmező leírását értjük (Geertz 1987).

Az újabb profil kialakításával explicit vagy implicit módon kérdések merülnek fel a tudományszakon belüli történeti kutatás helyi értékével kapcsolatban. Azzal, hogy a történeti kutatások kiindulópontjaként a jelent határozzuk meg, manapság egész kutatási területek kerülnek a partvonalon kívülre. Az új profilképzés következtében így módon különösen a premodern korszak vizsgálata tűnik fölöslegesnek. A tudományterület mai reformjaival összefüggésben és pragmatikus szempontokból nézve ez a konstrukció értelmesnek tűnik. Az eddigi kutatás egy részterületére való összpontosítás, úgy látszik, erősíti a szak profilját, és bizonyos körülmények között, például mélyreható tudományreformok idején a szűkre szabott pénzügyi eszközökért egymással konkuráló kultúra- és társadalomtudományokon belül előnyökkel járhat. Tartalmi szempontból azonban már kevésbé tűnik meggyőzőnek a fent vázolt konstrukció. Egy innovatív, vagyis újfajta ismeretek, értelmezések és olvasatok iránt nyitott hétköznapi kultúrakutatás számára ugyanis problémás ez az alapváz, ezek az idő- és térbeli tengelyek. Így a terep leszűkítése Európára ugyan levezethető a tudományszak egy része alapján, a szak kutatási tárgyából – a kultúra sokféle megjelenési formájából –, valamint az alkalmazott elméletekből és módszerekből azonban semmiképpen sem. Tisztázásra vár az is, mi számít a szak újfajta felfogásában sajátjának és idegennek, mi számít modernnek, és ezzel a szak tárgyának, valamint mi a modern előtti és (többé) már nem releváns. Éppen a premodern kutatásában elért eredményeknek köszönhetően bizonytalanodik el az utóbbi időben a tudomány abban, mik az európai modern fő megkülönböztető jegyei a jelenben, és mik voltak a múltban. Néhány, a modern korra jellemző jelenség, mint például a kapitalista gazdálkodás – ha más formában is – már korábban vagy máshol is jelen volt (Brandt–Buchner, Hrsg. 2004; Carrier 1997), más jelenségek pedig nemcsak máshol léteztek és léteznek máig, hanem a modern transzformációjával Európában is láthatóan újra jelentőségre tesznek szert. Ilyenek például a tömeges munkanélküliség és a krónikus alulfoglalkoztatottság, a munka- és életkörülmények kritikussá válása, ezzel összefüggésben a szociális biztonság és többszörös foglalkoztatottság stratégiái, a gazdasági források elosztásában szerepet játszó társadalmi tőke nagy jelentősége és így tovább. Amennyiben például a parasztság 17. századi közép-európai éves és állatvásárokon alkalmazott gazdasági praktikáinak jobb megértéséhez az 1970-es, 1980-as évek keleti bazárjairól írt kulturális antropológiai munkákat tanulmányozhatunk, ismereteink számottevő gyarapodása mellett hely- és időszemléletünk is megváltozik (Fenske 2006). A világ mint az emberi tapasztalatok lehetséges tere annyiban szűkül, amennyiben a saját és az idegen, az úgynevezett modern kor előtti és az úgynevezett modern a helyi mindennapok szintjén már nem különíthető el olyan könnyen. A lokális életvilágok szintjén, úgy tűnik, inkább a saját és az idegen, a múlt és a jelen különböző fokozatai léteznek – teljes elkülönülésről azonban nem lehet szó. Ez nemcsak a mai, globalizálódó korra, hanem – ha más mértékben is – korábbi korszakokra is érvényes. Éppen mert a kultúra minden korban és minden helyen többrétegű jelenség (Bhabha 1997; Marzolph 2004:13), és mert az idők során azonos- és különidejűségek keverednek egymással, a kultúrának mint a kutatás tárgyának hely- és időtengelyek mentén való mindenféle durva felosztása egyben szakpolitikai konstrukcióvá válik.

A határok fent vázolt meghúzó rúdja ráadásul bizonyos veszélyeket is rejt magában: az euro- és jelenközpontságát, és ezzel együtt bizonyos módon a történeti antropoló-

giában Dipesh Chakrabarty kritikus gondolatainak átvételével felidézett „Európa provincializációját” (Chakrabarty 2000; Ascroft et al., eds. 2006) vagy egy teleologikus-evolucionista perspektívát. A határok meghúzása ezért a tudományozakon belül is kritikai diskurzus tárgya (Bendix–Eggeling, Hrsg. 2004; Timm 1999). Ez a diskurzus egyébként nem egészen új keletű. Az 1960-as évek óta a tudományozak belső kultúrájának szinte állandóan része, hogy a néprajz nemzetiszocializmussal való érintkezése folytán rossz hírűvé vált nevét és arculatát, valamint a szaknak a társadalom- és kultúratudományok felé való elmozdulását taglalja (Bendix–Eggeling, Hrsg. 2004). Ebben az összefüggésben váltak újra meg újra vita tárgyává a tanulmány további részében középpontba kerülő történeti kutatások, valamint a történeti perspektíva hatósugarának kérdése. Így egyes területeken már az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején „búcsút vettünk a népéletől” (*Abschied vom Volksleben*) és ezzel együtt a kora újkortól is.

Visszatekintés

A néprajzbeli történeti és jelenkorkutatás közötti viszony tekintetében iránymutató volt többek között az a tudománytörténetben gyakran idézett vita, amely az 1970-es évek elején zajlott Karl Sigismund Kramer és Hermann Bausinger között a történeti néprajzról (Göttsch 2001; Bausinger 1986a; Kramer 1971). Silke Göttsch (2001:17) a szak irányáról folyó diskurzust a korai hetvenes évek néprajztudománya történetének szempontjából a „leggyümölcsözőbb” vitának nevezte. Bár Karl Sigismund Kramer történeti kutatásokra vonatkozó terve („müncheni iskola”) és Hermann Bausinger empirikus kultúrakutatásra vonatkozó javaslata („tübingeri iskola”) egyaránt az adott évek sajátos történelmi kihívásaira adott, korszakhoz kötött válasz volt, mégis a néprajzon belül egyaránt nagyra becsült két tudós vitájában hangoztatott érvek nagy része ma is aktuális. Izgalmasak például a vitájukban érintett olyan kérdések, mint a jelenkori terepen nyert fogalmak és koncepciók transzformációja történeti terepre (és fordítva), a modern elméletek történeti munkákban való szerepe vagy a múlt és jelen kutatásának gyakorlatában meglévő különbségek és azonosságok. Itt a vitának csak két olyan aspektusát vizsgálom közelebbről, amely a későbbi fejlődés szempontjából különösen relevánsnak tűnik: a kulturális rendszerek rekonstrukciójakor mutatott nyitottság körüli diskurzust, valamint a szak által vizsgálandó korszakok meghatározását. Kramer és a müncheni iskola második képviselője, Hans Moser a náci ideológiát tápláló néprajzi „kontinuitás brikolázs” ellenében (Korff 1996) egy új, mélyreható irányzatot, a népélet egzakt leírását kívánta felmutatni. Akkurátus pontossággal kutatták fel lakó- és munkahelyük levéltáraiban az elmúlt évszázadok népéletére vonatkozó adatokat. Kutatásaik interpretációja révén fontos impulzusokat közvetítettek a tudomány számára: ilyen például Moser felfedezése, a „népi kultúra másodkézből” vagy a történeti népélet változásainak kimutatása. Moser és Kramer kutatásainak hangsúlya azonban – amint azt Kramer (1989) maga is kiemelte – a „népélet egzakt leírásán” volt. Ezzel szemben Bausinger (1986a) konkrét kérdésekben és problémafelvetésekben látta egy modern kultúraelemzés feltételeit; a kutatást a források biztos kiválasztásával megkövetelő, világosan körülhatárolt problémafelvetéssel kell kezdeni. A kutatás fo-

lyamatos értékelő- és így szubjektív munkát jelent. Az olyan értékelés nélküli dokumentáció, mint amelyet Kramer és Moser kívánt létrehozni, nem létezik. Ezzel Bausinger a kulturális rendszerek rekonstrukciójának olyan alapproblematikájára mutatott rá, amely a történeti és a jelenkori területen folytatott munkára egyaránt vonatkozik: a nyitott megközelítési mód és az, hogy az értelmezendő jelenséget kidolgozni, konkrétan rekonstruálni kell, bizonyos körülmények között egy „puszta” dokumentáció kockázatát hordozza. Kramer és Moser tanulmányai az általuk nyújtott tények és bizonyítékok hatalmas mennyiségével valóban olyan „adathegyeknek” tűnnek, amelyekből az ércet még ki kell nyerni. A dokumentáció is értelmezőmunkává válhat azonban, ha a kutatás alapelveinek és ezzel a szubjektív kiválasztásnak a kommunikációja létrejön. Ez Kramer és Moser munkáira is vonatkozik. Ráadásul fent taglalt céljaikkal mindketten problémafelvetéseket követtek. A „müncheni iskola” felvetéseinek konkrét megfogalmazása azonban túl tág volt ahhoz, hogy a „mélyfúrásokra” alapozó modern kultúraelemzéssel párbeszéd alakulhasson ki.

Az a nyitottság, amellyel Kramer és Moser a történeti dokumentumok felé fordult, jellemezte kutatásaik időbeli dimenzióját is. Kramer (1971:61) számára az utóbbi fél évezred történeti öröksége és nem az „önkéntesen megszabott időpontok” jelentették a határokat. Ezzel szemben Bausinger (1986b) – aki épp a *Volkskultur in der technischen Welt (Népi kultúra a technika korszakában)* című munkájával mutatott a néprajz számára sokak által követendőnek vélt utat a modern kor kultúrájának értelmezése felé – az összpontosítást tartotta fontosnak. A történeti kutatásoknak a jelenből kell kiindulniuk, és „az utolsó két évszázadra [...] de sok esetben csak az utolsó ötven évre” kell vonatkozniuk (Bausinger 1986a:170). Ezzel Bausinger a tudomány szakot történeti érvekkel operáló jelenkortudományként pozicionálta, megalkotva azt az alapot, amely az európai etnológiai kutatásokban – amennyiben a korábban idézett definíciókat használjuk – ma is mérvadó.

Nemrég Carola Lipp (2004:136) mutatott rá a szakág elnevezéseinek inkonzisztenciáival kapcsolatban arra, hogy a szak tudományos praxisában az ellentétek sokkal inkább képesek együttműködni, mint azt az elméleti viták merev szigorúságából sejttenénk. Bizonyos szempontból ez vonatkozik a soknevű néprajban művelt történeti és társadalomtudományos kutatások közötti viszonyra is. Míg elméleti síkon a tudomány szak követendő irányáról folyt a vita, a gyakorlatban az oktató- és kutatómunka szereplőinek – legalábbis az egyes intézmények szintjén és nem utolsósorban bizonyos munkaterületekre való összpontosításuknak köszönhetően – sikerült újra meg újra egymáshoz közelíteniük a különböző területeket. Amellett, hogy a történeti perspektíva alapvetően a szak legtöbb kutatási területén megjelenik, legyen szó elbeszélés- vagy turizmuskutatásról (Brednich, Hrsg. 2001), sok olyan „tisztán történeti” munka is született, amely jóval magasabb mércét állít az eddigieknél. Nem egy közülük Tübingenben készült vagy indult el: ilyen Kaspar Maase populáris szórakozásról írt tanulmánya (Maase–Kaschuba, Hrsg. 2001), Wolfgang Kaschuba és Carola Lipp (1982) Kiebingen társadalmáról írt történeti tanulmánya, Lipp (2005) Göttingenben tovább folytatott, történeti hálózatelemzése Esslingen példáján, vagy ilyenek Sabine Kienitz (1995) történeti szempontú kutatásai a nemek közötti viszonyokról, Gudrun König (1996) elemzése a sétáról mint polgári gyakorlatról vagy Friedmann Schmoll (2004) fejtegetései a német természetvédelem történetével kapcsolatban. A tübingeni kuta-

tások lényegében a Bausinger által Kramerrel szemben megadott időhatárokat vették figyelembe. Az úgynevezett mai, európai modern jelenségeket vizsgálták, érdekesítő adalékokat szolgáltatva ezzel a modern világ genezisének megértéséhez. Másutt a müncheni iskola nyitott időszemléletét alkalmazták, a pozitivistaként kritizált szempontok feltétel nélküli átvétele nélkül. A kora újkorról szóló és általában a történeti munkák középponti kérdései Wolfgang Brückner (2000) tétele – mely szerint a „néprajz mint történeti kultúratudomány” fogható fel –, valamint szerteágazó, többek között a népi vallásosság és az elbeszélés kutatása területén folytatott kutatásai voltak. A jogszokások és hiedelmek területén Walter Hattinger (1992) munkái tartoztak a tudományszakon túl is számon tartott tanulmányok közé. A tárgykultúra időben tágan értelmezett kutatásával a szak a múzeumokkal való szoros kapcsolatát ápolta (Mohrmann 1990). Tanulmányok sora fordult határozottan a premodern közép-európai életvilágok kutatása felé: a néprajzosok általában kis területeken, de a kis világok „makrokozmoszba” való beilleszkedését szem előtt tartva vizsgálták a kulturális gyakorlatokat. Ezzel módszertanilag közvetlenül a müncheni iskola innovatív potenciálját alkalmazták, amely már jóval azelőtt foglalkozott mikrotörténeti tanulmányok készítésével, mielőtt a mikrotörténelem az európai történettudományokban felfedezetté és híressé vált volna (Göttsch 2001; Korff 1996). Kutatták a paraszti társadalom ellenállását (Göttsch 1991) vagy a délnyugat-németországi nők felkeléseit (Allweier 2001), kutatták a nem csak hagyományos kézművesség készségét az újításokra (Hartinger 2001), és a nemesség vizsgálatával új perspektívákat tártak fel a tudományszak számára az „elitkutatás” területén is (Spiegel 1997; Spies 2003). A mikrotörténelem nagyítóján keresztül vizsgálták a szimbolikus kommunikáció sokrétű formáit (Krug-Richter – Mohrmann, Hrsg. 2004) vagy a kora újkori konfliktuskultúrát (Krug-Richter 2004). Már a fenti kis számú példából is kitűnik, hogy az 1500 és 1800 közötti időszak a néprajzban és a szomszédos történettudományok területén nemcsak sokoldalú, de tematikailag és módszertanilag, interdiszciplinárisan és nemzetközileg is kutatásra érdemes területnek bizonyult.

Az elméleti viták és a hozzájuk kapcsolódó pozicionálások azért nem maradtak teljesen következmények nélkül. Visszatekintve úgy tűnik, mintha a müncheni és tübingeni iskola vitája óta a premodern empirikus kutatása és a kibővített jelenek vizsgálata a tudományszakon belül folyamatosan távolodott volna egymástól. A Német Néprajzi Társaság közleményeiben dokumentált tudományos dolgozatok a jelenkutatáshoz képest csak kis részben tartalmaznak történeti kutatásokat, főként azonban az úgynevezett premodern válik egyre kevésbé preferálttá. A szak korábban idézett, önmagára vonatkozó újabb kinyilatkoztatásai is azt demonstrálják, hogy a jelen- és a történeti kutatások között, ám a történeti kutatásokon belül is határvonalak húzódnak. Úgy látszik, a „kis” néprajztudományban az az ellentét tükröződik, amely nemrég a társadalom- és a történeti-filológiai tudományok, a hozzájuk kötődő kutatási irányok közötti viszonyt meghatározta (Giordano 2005). Ezzel a fenti kutatási területek szisztematikus megfeleltetéséből létrehozható szinergiahatások lehetőségéről is lemondunk. A tudományszak mai „antropologizálásával” és azzal, hogy a posztmodern elméletreceptió következtében a modern tudományok (így a filológiai és empirikus módszerek) között húzódnó határvonalak létjogosultsága több tekintetben is kérdésessé vált, új esély nyílt az egymástól elkülönülten működő területek újbóli közelítésére.

Let's exchange ideas

Sharon MacDonald (2003:97) brit szociálintropológus nemrég igen meggyőzően szállt síkra egyfajta többirányú időbeli eljárás (*multidirectional temporal practise*) mellett. Szükség van néprajzi kutatások megkezdésére, a történelmi dimenziók fokozott figyelembevételére, a jelen és a múlt közötti sokrétű kapcsolat alaposabb tanulmányozására. Ez többek között azt jelentené, hogy a letűnt társadalmakat saját jogukon és nem csak egy jelencentrikus perspektívából kiindulva tanulmányoznánk. MacDonald gondolatai háttérben az anglo-amerikai szociál- és kulturális antropológiában végbement történelmi fordulat (*historical turn*) áll, amely most formálisan is egyre inkább a történelmi és jelenkori kultúraelemzés között húzódó – gyakorlatban semmiképpen sem teljes – határok lebontására törekszik (Axel, Hrsg. 2002). A történelmi kutatók felé való nyitás következtében azok a történelmi kutatások is elfogadottá váltak, amelyek az európai etnológián belül a történelmi vizsgálatokkal foglalkozók számára magától értetődő vonatkoztatási pontoknak számítanak. A történelmi néprajz művelése nálunk ugyanis régóta gyakorlat. Az etnológiai és történelmi perspektíváknak az „új kultúrtörténet” (különböző részterületeket, így többek között a történelmi antropológiát és mikrotörténelmet jelölő gyűjtőfogalom) összefüggésében való megközelítését német nyelvterületen legkésőbb az 1980-as évektől gyakran tárgyalták (Eibach–Lottes, Hrsg. 2002; Medick 1984). Amennyiben az „új kultúrtörténeten” a tudományos praxisa alapján egy transzdiszciplináris kutatási területet értünk, az európai etnológia történelmi munkái ebbe a kontextusba tartoznak. Ami a módszert és az ábrázolás módját illeti, mindenekelőtt a Clifford Geertz (1987) által leírt „sűrű leírás” módszere vált elfogadottá. Az anyag elemzését – a súlypontokra koncentrálva – kvalitatív-hermeneutikai módszerekkel végezték el. A néprajzi eljárások alkalmazását a történettudományban német nyelvterületen talán az európai etnológián belül tárgyalták a legkövetkezetesebben (Maase 2001b; Keller-Drescher 2003).

A következőkben ehhez a sokrétű diskurzushoz kapcsolódva saját, történelmi kutatások terén szerzett tapasztalataimmal a háttérben kívánom a jelenkori és történelmi társadalmak kultúraelemzése közötti különbségeket, mindenekelőtt azonban a sokrétű azonosságot tárgyalni. Fejtegetéseim nem terjednek ki mindenre, és nem lesznek önmagukban egyedülállóak sem. E tanulmány célja az európai etnológián belüli történelmi és jelenkorkutatások közötti cserefolyamatok felerősítése. Ezek a kutatási területek nemcsak hogy sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint azt általában gondoljuk, hanem ezenfelül nagyon is megtermékenyítőleg hathatnak egymásra. Eddigi kutatásaim középpontjában főként az úgynevezett „premodern” állt. A következőkben tárgyaltak közül azonban számos dolog általában a kulturális antropológiai nézőpontból művelt történelmi kutatásokra vonatkozik majd. Amennyiben ugyanis tágabb perspektívával folytatjuk a mindennapi kultúra történelmi kutatását, és nem a jelenkort tartjuk az egyetlen és legfőbb kiinduló- és vonatkoztatási pontnak, felvetődik a kérdés, miként strukturálhatók az időperiódusok a mindennapi kultúra kutatásának perspektívájából. Ez a kérdés még nem minden szempontból tisztázott (Mohrmann 1989–1990). Az aktuális periodizációk – így a történettudományoké is – jobbára az antropológiai kutatások tájékozódását szolgálhatják. Kramer és Moser csak lazán kapcsolódtak a történettudomány korszakolásához, munkájukat ezért inkább a történelmi dokumentumok

hagyományaihoz igazították. Az a tény, hogy az időbeli távolság növekedésével a vizsgált történeti szereplők látszólag vagy valójában másként prezentálódnak és cselekszenek, mint az ma megszokott, teszi véleményem szerint a modernt megelőző korszakot az egyik legizgalmasabb kutatási területté. Az idegen és az ismerős, a nagy időbeli távolság és egyes kulturális gyakorlatok közelségének sajátos együttállásából sajátos módon bontakozik ki időben és térben az emberi tevékenység. Ezáltal a kultúra, az emberi együttélés mélyebb megértése válik lehetővé – túl azon, amit az európai jelenből, az európai modernből kiindulva feltételeznénk. Ennyiben az európai etnológián belül végzett, tematikusan és módszertanilag tágra értelmezett történeti kutatás teheti igazán kulturális antropológiai tudománnyá a szakot.

Ha a történeti néprajz többek között azt jelenti, hogy az archívumokat (a kifejezés itt a történeti dokumentumok lelőhelyeit foglalja össze) következetesen terepként értelmezzük, ez a terep több síkon is megnyilvánulhat: az archívumban mint a kutatás helyén és a történeti dokumentumokban feltáruló terepekkel való szembesülés során egyaránt. Mindezek – a jelen és múlt közötti viszony, a kutató személye és az archívumban, valamint a történeti dokumentumokban található, kevésbé vagy részletesebben „szóhoz jutó” személyek közötti találkozás feszültségei – olyan kutatási tereppé teszik az archívumot, amely magával ragadja szereplőit.

Az archívum mint terep: szubjektív tapasztalatok, etnográfiai megközelítések

Az archívumok függővé tesznek. Ha hosszabb ideig nem jutok el archívumba, akkor hiányozni kezd. Hiányoznak a poros ívek, az elmúlt korok tintapacái, vágyom a régi papír illatára és – szakmai ártalom – az archívumok konzerválószerének szagára. Hiányzik a kutatás izgalma és a felfedezés öröme, hiányzik, hogy másokkal együtt kis asztalok és olvasólámpák mellett görnyedve tanulmányozzuk az iratokat; hiányzik az olvasóteremben beszélgető emberek halk mormolása és a kutatók állandó jövés-menése mellett is zavartalan összpontosítás. Röviden, hiányzik a közvetett találkozás a múlt szereplőivel és a közvetlen eszmecsere a történeti kutatások mai résztvevőivel. Arra, hogy az archívumokban való kutatás igazi szenvedéllyé válik, már a francia társadalomtörténész, Arlette Farge (1989) is felhívta a figyelmet. Az archívumok iránti szenvedélynek sok érzéki és emocionális összetevője van, amelyek a történeti kutatásoknak és bizonyos értelemben azok recepciójának folyamatát is befolyásolják. Ezekről azonban – a jelenkorkutatásokat folytatók nyilvános beszámolóival szemben (Bendix 2002) – a történeti kutatás gyakorlatában inkább csak „magánbeszélgetések” alkalmával esik szó, a kutatásban ezek nem jelennek meg.

Számomra a beavatás az archívumi munkába nem volt olyan ijesztő, mint Nicholas Dirks (2002) kulturális antropológusnak, aki saját ijedtségét írta le az archívum terepként való meghódításának akadályaként. Ez valószínűleg akkori tudatlansággal függött össze – fogalmam sem volt ugyanis róla, mi is vár rám. Az a történeti-archívumi kutatásokba bevezető kurzus, amely a munkámra felkészített volna (és ami a történettudományokkal ellentétben a néprajzban örvendetes módon kötelező volt),

az előadó betegsége miatt nagyrészt elmaradt. Így egy jegyzetfüzettel felszerelve vágtam neki nagy lendülettel és saját szakállamra a hannoveri állami főlevéltárnak, hogy diplomamunkám elkészítéséhez közelebből is megismerkedjek a premodern rurális társadalommal. Miután egy kissé mogorva, de cseppet sem barátságtalan munkatárs alaposan megismertetett a leltárkönyvek és egyéb segédeszközök használatával, valamint a levéltári dokumentumok megrendelésének mikéntjével, meglehetősen magamra maradtam. Ez utóbbi mindenestre csak a történeti iratokkal és azok tartalmával való megismerkedésemre, nem pedig levéltárbeli jelenlétemre vonatkozott. Az archívumok társadalmi rendszere ugyanis rendkívül összetett, és ezáltal több vonatkozásban is befolyásolhatja a kutatás menetét. Érdeemes lenne a néprajzi, kulturális antropológiai kutatások jelenlegi kulcsfogalmait – „mikro-, makro-, agency” – az archívumra mint terepre is szisztematikusan alkalmazni, azaz az archívumot néprajzilag kutatni (Bendix é. n.). Sok tapasztalatot gyűjthetnénk az emelkedett szóval „történelemre”, egyszerűbben „múltra” vonatkozó különböző definíciókról, elsajátítási formákról, a történelemhez, múltához fűződő viszonyról. Ezzel a módszerrel a történeti kutatások folyamatáról is lenne mit tanulni. Az egyes levéltárak történetén, a törvényi rendelkezéseken és a rövid levéltári szabályzaton túl az archívumok használatának egy sor íratlan szabálya van. Ezek közül némelyek helyszínenként változnak, mások mindenütt azonosnak tűnnek éppúgy, mint a három csoportba sorolható szereplők. Az első csoportba a vezető beosztású munkatársak tartoznak. Ők általában rendkívül sikeresen folytatták történelemtanulmányaikat, majd ezek után ismerkedtek meg a levéltári képzés keretében a múlt besorolásának, megőrzésének és kiselejtezésének titkaival. Szakmai tanácsaik gyakran nagyon hasznosak, hivatali tevékenységük azonban a felhasználó szemszögéből gyakran problematikus. Ez utóbbi főleg akkor áll fenn, amikor a levéltári vezetők saját tudományos tapasztalataikra hivatkozva úgy vélik, jobban tudják, hogy a felhasználónak melyik aktára van inkább szüksége, mint ő maga. Így például még ma is egy akta tartalmának filmre vett verziójára várok, amelynek elkészítése a levéltári szakvezető szerint viszonylag egyszerű, a levéltáros szerint viszont – kérdésemre adott rövid válasza alapján – egyszerűen lehetetlen. Annak kényszere, hogy a kiértékelt aktahegyek mellett még sok száz oldalt le kellett másolnom, egy kötőhártya-gyulladásán kívül ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az archívumok vezető alkalmazottai nem csak az aktáknak és leltárkönyveknek korlátlan urai. Egyes kollégáknak fájdalmasan kellett megtapasztalniuk, miként hátráltatja egy kutatási projekt elvégzését a vezető levéltári tisztségviselők elutasító magatartása, vagy teszi lehetlenné a magánarchívumokba való bejutás megtagadása. A kutatás folyamatát nagyban befolyásolják az egyes archívumokban uralkodó viszonyok, így az anyag feldolgozottsága, a nyitvatartási idők, a másolási lehetőségek, a tanácsadás minősége vagy az a nagyvonalúság, amellyel a dokumentumokat rendelkezésre bocsátják, illetve a szűkmarkúság, amellyel megtagadják (vonatkozik ez bizonyos időszakokban a korlátozott hozzáférhetőségre is).

Azután van egy második csoport, ők azok, akik az aktákat, jegyzőkönyveket előhozzák, majd visszaviszik. Ők azok a szakemberek, akik a legtávolabbi pincékből, raktárakból is képesek a legremekebb kincseket előbányászni. Az irántuk érzett csodálatom abból is fakad, hogy az ember sohasem tudhatja biztosan, mi rejtőzik egy állomány jelzete mögött. A mindennapok kultúrájának kutatása és a modern levéltári

rendszer nem igazán feleltethető meg egymásnak, így gyakran a legunalmasabb jelzettek rejtik a legizgalmasabb állományokat. Így a munkatársak által kihozott anyag minden alkalommal meglepetéseket rejtegethet. A hannoveri állami főlevéltár e munkatársai gondoskodtak már az első alkalommal arról, hogy rendes levéltárhasználóvá váljak. Kiadópultjukhoz való többszöri visszacitálásommal megtanítottak arra, hogy miként kell a különböző állományokra vonatkozóan helyesen kitölteni a megrendelőlapot, hogyan kell megfelelően kinyitni egy aktacsomagot, miképpen kell az aktákat olvasás közben kezelni, majd újra akkurátusan bekötni, hová kell a további feldolgozásra, és hová a visszavitelre szánt olvasmányokat tenni, és szófogadóan lemondani a többi akta kikéréséről, mert a kollégák aznapra végezni szeretnének (egy-egy archívumokban azóta ezt már kiírják, ami azonban megtévesztő lehet, mert a munkaidő valójában a kiírtnál előbb véget érhet). A „bevezető kurzus” hagyományos oktató stílusától eltekintve azóta is hálás vagyok a munkatársaknak a képzésért, amelyből alapvetően mindent megtudhattam, amire szükségem volt. A különféle szabályok figyelembevételének köszönhettem ugyanis, hogy a további közös munka során gyakran kaptam bonyolult kérdésekre is választ, és a megadott időpontnál előbb hoztak ki számomra olyan anyagot a raktárból, mely a jelzet információi ellenére a felhasználó által remélt adatokat tartalmazta.

A harmadik csoportba, a levéltár felhasználóinak csoportjába való szocializáció szintén ezen első projekt alkalmával tapasztaltam meg. A felhasználóknak szinte minden archívumban két csoportja található meg: azoké, akik történeti képzés nélkül, ám annál nagyobb lelkesedéssel kutatnak, és azoké, akik tudományos képzéssel rendelkeznek, és alkalmazottként vagy szerződéses kutatóként dolgoznak egy kutatási projektben. Korábban az a formai különbség választotta el a két csoportot egymástól, hogy míg az előbbieknél fizetniük kellett, az utóbbiak ingyen vehették igénybe a levéltárak szolgáltatásait. Ez a helyzet a történeti hagyományok kommerszúvá válásának köszönhetően néhány helyen megváltozott. A tudományos kutatást végzőknek is fizetniük kell. A tudomány szempontjából lehet tiltakozni ellene (amit meg is tettem), a felhasználók szempontjából viszont ez az egyenlő bánásmód érzetét kelti. Miért is állna az egyik kutatói érdek a másik fölött? (Ennyiben a levéltárak használatának ingyenesnek kellene lennie.) A második csoport a tudomány rendszerébe való szocializálódás közös tapasztalata révén ismerősnek tűnik. Az első „idegenebb”. Családkutatók, akik családfájukat szeretnék kiegészíteni, helyi krónikákat írnak, vagy lakóhelyük nevezetes eseményeiről tudósítanak. Gyakran már nyugdíjasok, akik korábban tanárként vagy papként, lelkészként dolgoztak. Főként az általam később megismert városi levéltárakban voltak döntően férfiak. Gyakran hevesen védik territóriumukat az idegenekkel szemben. Még jól emlékszem, amikor a szászországi freibergi levéltár (ahol a vásárokról szóló munkámhoz végeztem kutatásokat) egyik felhasználója kissé szabódva mesélte, hogy látott előző nap az utcán, és megfordult a fejében, hogy elgázol. „Gyilkossági szándékát” az a megfigyelése táplálta, hogy én (szerinte) jól fizetett tudományos munkatársként a premodern vásárokról szóló dokumentumok utáni kutatásaim közepette éppen azokra a fazekasokra csaptam le, akikkel ő nyugdíjba vonulása óta, szabadidejében régóta foglalkozik. Illő módon megköszöntem, hogy nem gázolt el, mire az úr sok hasznos információval látott el a fazekasokat és vásározási szokásaikat illetően (amelyek – sok más információhoz hasonlóan – fontosak voltak a vizsgált téma meg-

értéséhez, anélkül azonban, hogy abban konkrétan megjelentek volna). Éppen a „hob-bikutatók” voltak azok, akik nagyvonalúan és önzetlenül segítettek ötleteikkel és út-mutatásukkal, melyek gyakran az egyes levéltárakban eltöltött hosszú évek tapasztalataiból fakadtak. Az ilyen tanácsok mindig rendkívül fontosak voltak számomra, hiányuk kihat a kutatásra, a többi kutatóval való konstruktív együttműködésre (vagy annak hiányára), a levéltári kutatás, majd az íróasztal mellett végzett munka folyama-tára. Kézzelfoghatóan azonban csak töredékük tükröződik az elkészült művekben.

Vissza a beavatásomhoz! Az akták konkrét kezelését tanulmányozásukhoz képest könnyen el lehetett sajátítani. A legérdekesebb kultúrtörténeti tanulmányokkal, a bí-rósági jegyzőkönyvekkel kezdtem. Létezésükről Karl Sigismund Kramer (1989:15) köny-veinek tanulmányozásából tudtam, a kötetek viszonylag könnyű olvashatóságára tett utalása viszont tévútra vezetett. A kötetek gyönyörű látványt nyújtottak: körülbelül hatvan centiméter magasak, negyven centiméter szélesek és átlagosan legalább húsz centiméter vastagok voltak. A könyveket foltos bőrkötés borította (megjegyzem, köt-ve voltak, ezért ezeket sem másolni, sem kivonatolni nem lehetett), édeskés szaguk volt, tele voltak a tinta itatásához használt homok szemcséivel, és mindegyikük több száz sűrűn teleírt oldalból állt; a lapok összeragadtak a párás raktárakban eltöltött hosszú idő alatt. A töredezett szélű oldalak ropogtak lapozgatás közben, és mindig újabb repedések jelentek meg rajtuk. Ambivalens érzés, hogy a jegyzőkönyveket ta-nulmányozásuk által az ember a legóvatosabb bánásmód mellett is egyre jobban tönk-reteszi. Innen nézve érthető az archívumok állományuk filmre vitelére, digitalizálásá-ra irányuló törekvése. Amennyiben ma egy technikailag jól felszerelt levéltárat láto-gatunk meg, elképzelhető, hogy egyáltalán nem kerül a kezünkbe eredeti történeti dokumentum. Minden gyakorlati előnye ellenére az érzéki tapasztalatok ilyen meg-vonásával a történeti-levéltári kutatások sokat veszítenek varázsukból.

Az a sok csodálatos, sűrűn teleírt oldal! Akár egy második osztályba járó tanuló, úgy tanultam meg újra olvasni, betűről betűre, szóról szóra haladva a 17. századi jegyzőkönyv sorai mentén haladva. A levéltári munkát megkönnyítő olvasási segédle-tek és egyéb segédeszközök olyan viszonyban állnak az írott szóval, mint egy ház alaprajza a benne később zajló élettel. Hetekig tartott, mire megtanultam folyékonyan olvasni a kéziratokat, minden újabb kézírás a tanulás újabb kínjával járt. Bár azóta sok aktát és jegyzőkönyvet olvastam végig, de ezeket az első törvényszéki könyveket és azt a nehézséget, amelyet olvasásuk jelentett, sohasem fogom elfelejteni. A rövid „Hann 72 Göttingen Nr. 605–616” jelzet tizenkét, egyenként tanulmányozásra méltó fóliát rejtett. Az csak az első lépés volt, hogy megtanultam folyékonyan olvasni. A mai, a levéltári kutatómunkára alaposabban felkészített egyetemisták már előre tudják, mi-lyen sokrétű fordítómunka vár rájuk az archívumokban. Ez a fordítómunka sokban hasonlít a jelenkorkutatók terepen végzett munkájához (Maranhão–Streck, eds. 2003). Az archívumokban különböző szinteken zajlik ez a fordítás: először az egyes, ismeretlen szavak szintjén. Néha a szövegösszefüggésből derül ki jelentésük. Más esetek-ben a szótárak segítenek, amelyekből minden levéltárban sok van. Ezekben általában megtalálja az ember, amit keres. Amennyiben nincs meg a megfelelő szótár, a levél-tárakban szinte mindig találni valakit, aki ismeri a szót. De mi van azokkal a dolgokkal, amelyek mai szemmel egyszerűen csak különösnek tűnnek? Annyi minden van, ami első olvasásra rejtélyes, aminek jelentését önkéntelenül is mai, saját kultúránk jelentés-

kínálatából kölcsönözzük, és aminek valódi értelme csak jóval később derül ki – ha egyáltalán kiderül. Csak az idők során tanultam meg, hogy minden csodálkozásomban, döbbenetemben vagy akár egyetértésemben és felismerésemben a dokumentumok értelmezésére irányuló fontos utalást lássak, és csak lassanként értettem meg, hogy egy dokumentum tartalmára késő modern olvasóként adott reakciómat – a jelenkor-kutatókat a terepen érő kellemetlen ingerekhez hasonlóan – a megismerés szondájaként használjam (Maase 2001b). Eleinte zavaró volt értetlenségem, és nagyban hozzájárult a kudarctól való félelemhez.

Összezavart az a találkozás is, melynek során egy olyan világot ismertem meg, amelynek mindennapjai nagyban különböztek a maiétól. Valóban, a Waake nevű 18. századi kis falu ellenállását kutató részletes kutatás elején olvasott törvényszéki jegyzőkönyvek egy idegen világba vezettek (Fenske 1991). Az asztalomon izgatott, sőt felháborodott emberek vallomásai feküdtek. A lejegyzett anyag nyilván csak a megtörténtek egy részét adja vissza; a hiányos tudósításokat mindig különféle érdekek árnyalták, valójában csak mozaikdarabkák maradtak ránk. Ezek a darabkák azonban egy elmúlt életvilág izgalmas információit rejtették. Intrikákról, ellenségeskedésekről, árulásról számoltak be, de gondoskodásról és támogatásról is tudósítottak, hétköznapi problémák és konfliktusok mellett politikai konspirációkról és bátor döntésekről adtak hírt. Mivel a jegyzőkönyvek egyetlen helység lakosaival voltak kapcsolatban, és az egyes személyeket az adósjegyzékek és földtulajdonlisták segítségével egzakt módon azonosítani lehetett, lehetségessé vált, hogy egyes sorsokat hosszú időn keresztül kövessék. Így ismerhettem meg Maria Illiennek, egy kisparaszti család lányának életét, aki minden újabb házasságon kívüli gyermeke megszületésével távolabb került a falu reprodukciós hálózatától, aminek következtében megélhetését egyre inkább bűnözéssel kellett biztosítani. Utánaolvashattam, miként vált Christoph Lutterbeck cipész a földesúr követelőző magatartása miatt egyre dühösebbé, és a törvényszék szempontjából követhetem, miként bontakozott ki a falu földesurával szembeni ellenállása. Estéknként, amikor Hannover pompás bevásárlóutcáján keresztül a vasútállomás felé igyekeztem, követtek olvasmányaim. Az üzleteket és gazdag kínálatukat a falu lakóinak szemével láttam. És hirtelen furcsának tűnt a jelen. Valahogy így érezhetik magukat azok, akik a (Nyugattól) távolabb és szegényebb régiókban végeznek terepmunkát, majd visszatérnek a gazdag Nyugatra. Az egykori falusi emberek életét saját mindennapjaimmal párhuzamosan vizsgálva duplán is megtapasztalhattam az idegenséget: az előbbi idegen volt, de egyre ismerősebbé vált, az utóbbi, az ismert pedig egyre idegenebbnek tűnt. Hiszen a múlt kutatásával nem csak a múltat kutatjuk: az egykor és ma között feszülő viszonyban, a múlttal való foglalkozásban kezdettől benne rejlik a jelen értékelése, a saját és önmagunk megváltozása. Folyamatosan „szkenelünk”, kiegyenlítjük a különböző megfigyeléseket, egyaránt elemezzük az idegent és az ismerőst, kutatjuk a mintákat, hogy a különlegest és az általánost egyaránt felismerhessük. Kíváncsi vagyok, vajon más történeti kutatást végzők hozzátartozóinak is annyi, a mai és a régmúlt mindennapok között vont párhuzamot kell-e meghallgatniuk, mint az én családomnak, például az esti híradó nézése közben: „Hiszen a koalíciós egyeztetések menüje, Merkel, Stoiber és Müntefering ebédje épp olyan, mint vásárnapokon a hildesheimi vásárbíráké. Nézd a kizárt Westerwellét, pont úgy viselkedik, mint a hildesheimi N. úr háromszáz évvel ezelőtt!” Különösen aktív kutató-

munka idején hasonlítja össze az ember folyamatosan a múltat a jelennel, jut – mint az előbb említett példában – a politika formájának állandóságával és változásaival kapcsolatos gondolatokra, jelesül a vezetők hatalmának a közös étkezések alkalmával történő konstituálódásával és színrevitelével kapcsolatban. A rossz nyelvek szerint talán túlságosan beleélem magam a kutatásba, túl élénk a fantáziám, hiszen nem figyelhettem meg közvetlen közletről a múlt mindennapjait, hanem csak az ezekről szóló, meglehetősen bizonytalan szövegeket olvastam. E kritikusaimnak azt mondanám, hogy az empirikus kutatás számára bizonyos értelemben a megélt élet is szöveggé válik, amelyet szakaszonként jegyeznek fel mint átírást, mint terepmunkajegyzetet, végül mint tudományos megjelenítést. Ezt már azelőtt így gondoltam, mielőtt Clifford Geertz (1987), James Clifford, George Marcus (eds., 1986) és az egész „hermeneutikai fordulatra” vonatkozó irodalom a kérdéssel kapcsolatban felszabadított volna.

Egy szörszálhasogató recenzióíró később a paraszti ellenállás pártos ábrázolását vetette a szememre (Ansah 1991), azt hogy a parasztok mellett állok, és alig mutatom be a falut és lakóit negatív oldalukról – mindez a recenzens által már szinte bosszantónak tartott életszerű ábrázolással együtt munkámat „népszerű-tudományos” műfajjává teszi. Ezzel a recenzió szerzője a tudományos munkák habitusára vonatkozó alapkérdéseket érintett. A tudományos megjelenítés megfelelő formájának kérdése vetődött fel, amelynek a szerző szerint a tudományos prezentáció és nyelvezet saját rendszerébe kellene illeszkednie. Fontosabb volt számomra annak idején a pártosság „vádja” és ezzel együtt tudósként való szubjektivitásom kérdése. Mennyire jelent meg ez a leírásomban? Valóban pártos voltam? A munkámban – ahogy azt végül a recenzió szerzője is belátta – alapvetően nem volt semmi kivetnivaló: alaposan megismerkedtem a különböző pártok nézeteivel, különböző oldalakról világítottam meg, és elemeztem az ellenállást. Mindezek ellenére valamennyire az ellenállókkel rokonszenveztem. Nem azért, mert a mindennapi kultúra történeti kutatása körében ez így terjedt el, nem azért, mert a néprajz mellett más tudományok képviselői is felismerték, hogy a tudomány szubjektivitás nélkül szinte elképzelhetetlen, vagy mert gyakran esett szó a magát marxistának valló angol társadalomtörténészről, Edward Thompsonról. Azért vonzódtam az ellenállókhoz, mert saját származásom is ezekhez az emberekhez kötött. Számomra egyfajta megközelítésmódot jelentett a „parasztokkal való rokonszenvezés”. Mint kisparasztok és béresek unokája jól megértettem a szegény falusiak tiltakozását, sejtettem, mennyi baja lesz velük a törvénykezésnek, még mielőtt azt a hivatalnok ijedten és némi dühvel határozottan lejegyezte volna. Mert az 1720-as és 1730-as évek polgári hivatalnokától eltérően én a hasonló stratégiák nagy részét saját szemszögemből ismertem. Az én nagyapám is egy földesúrnak, illetve jószágigazgatójának dolgozott, és bár ő inkább „urához húnek” számított, a főként női családtagoktól és szomszédoktól hallott kommentárok alapján volt fogalmam róla, hogy a világot egészen másnak is lehetett látni, mint ahogy az én „békés” nagyapám tette.

Hermann Bausinger (1994) korábban arról elmélkedett, mit jelenthet a néprajzosok kutatómunkájának szempontjából az, hogy – szerinte – főként alsóbb osztályokból származnak. Származásom számomra többek közt az úgynevezett alsóbb néprétegek sok olyan kulturális gyakorlatának intuitív megértését jelenti, amelyeket a polgári származású kutatók sokkal nagyobb távolságból kell hogy szemléljenek. Emellett a társadalmi származás észlelési nehézségeket is okozhat, előítéletek és kényszerek átvételét,

amelyeket – a történeti kutatásban éppúgy, mint a jelen vizsgálatában – meg kell tanulni kezelni. Származásom mellett nyilván akkori viszonylag fiatal korom is közrejátszott a „felkeléssel” való rokonszenvezésben, éppen úgy, mint nemem abban, hogy mely személyekre és jelenségekre figyeltem fel. A kutató szubjektivitása a történeti-néprajzi kutatásokban már a tereppel való interakció során, vagyis a történeti dokumentumok olvasásmódjában is megjelenik, és később beleszűrődik – amint azt nem utolsósorban a „*writing culture* vita” is köztudottá tette – a megfigyeléseiről írt munkákba is (Clifford–Marcus, eds. 1986).

Az a tény, hogy a falusi ellenállás elemzésekor a lázadó paraszttal rokonszenvezek, a kutató szubjektivitása mellett a történeti kutatások etikájának kérdését is felveti. A német szövetségi levéltári törvény szerint a dokumentumokban szereplő egyének általában haláluk után harminc évig személyiségi jogi védelmet élveznek. Így a háromszáz évvel ezelőttiekkel nagyjából azt tehet az ember, amit akar. Nem védekezhetnek, és leszármazottaik sem, mielőtt a róluk leírt, értelmezett és nyilvánossá tett anyaggal nem szembesülnek. A waakei földesúr leszármazottainak éppúgy foglalkozniuk kellett történelemértelmezéssel, mint a lázadó paraszttal utódainak, akik viszont kevésbé kötődtek az adott helyhez, mint a földesúr (a volt keletnémet tartományokból beköltöztek is nagyobb távolságtartással viszonyultak a paraszti ellenállásról szóló történethez, mint azok, akik a történelmi szereplőkhöz hasonlóan az Illien, Rosenplentner vagy Magerhans nevet viselték). Az *Ein Dorf in Unruhe* (Egy nyugtalan falu) című könyv háromszáz évvel az események után is nyugtalanságot okozott. A falutól búcsúzó evangélikus lelkész utolsó istentisztelete alkalmával állítólag egy waakei hivatalnok 1707 teléről származó szavaival prédikált a szószékről: „Egész Németországban nincs ilyen hamis, ilyen tolvaj nép, mint a waakei.” Elődeiktől eltérően, akik sértőnek érezték volna az ilyen jellemzéseket, a mai waakei lakosok nagyon örültek „hamisságuknak”. A falu vagy legalábbis egy része a felkelés történetével azonosult, ami a waakeiek számára különleges dolognak számított, annak ellenére, hogy többször is felhívtam a figyelmüket arra, hogy az „ellenállás normális dolognak” számít (Trossbach 1985). A témából tartott előadásomon tele volt a terem, és a szervezők büszkén jegyezték meg a rendezvény után, hogy még a földesúr is eljött. Egyébként többé nem engedett be magánlevéltárába, ami akár véletlen is lehetett, de én azt gondolom, hogy ő is túl egyoldalúnak tartotta a bemutatásomat. Így nézve a kultúrtörténeti kutatás a kutató szubjektivitása, a tudományos ismeretszerzés, a rég meghaltak jogai és a ma élők szükségletei közötti folyamatos egyensúlyozás. A múlt és a jelen sokféleképpen viszonyul egymáshoz, a történeti kutatást végzők ebbe a komplex hálóba vetik bele magukat. A hálózatban való ténykedésük következtében megváltoztatják azt – ha nem is a múltat, de az arról való gondolkodásunkat éppúgy, mint a jelent és vele együtt a jövőt is. A történeti terepen végzett néprajzi munka lehetőségei és határai sok tekintetben hasonlítanak a jelen társadalmak kutatásában meglévőkhöz, némely tekintetben azonban nagyban különböznek.

Jelenkori és történeti társadalmak etnográfiaja: sok hasonlóság és lényegi különbségek

A nemrég Frederic Gleach (2005:12) által újra felidézett vita arról, hogy könnyebb-e a történeti kutatás, mint a jelenkori empirikus vizsgálódás, egyértelműen megválaszolható: attól függ. Függ a kérdésfeltevéstől, a mindenkori terep adottságaitól, a projekt finansziális és időbeli feltételeitől. Főleg ez utóbbi fontos, mert – egyes előítéletekkel szemben – a történeti terepen vizsgálódó kutató egyáltalán nem képes előre megmondani, mi vár rá egy levéltárban. Nem tudhatja, hol mi létezett, és azt sem, hol mi maradt meg. Ráadásul a premodern bizonyítékok egyáltalán nem felelnek meg a mai normaalképzéseknek. Például a mindennapi kultúrakutatás számára rendkívül érdekes, vásári rendtartás elleni vétségeket, vásárosok közötti vitákat tartalmazó „vásári jegyzőkönyvek” a német nyelvterület levéltárosai közül sokak számára nem tűntek megőrzésre méltóknak (Fenske 2006:14). Ezért ez a fajta forrás csak szórványosan lelhető fel. Mivel minden levéltárban más jegyzet alatt szerepelnek, a kevés példány is csak nehezen található meg. Ehhez társul még a meglepő formai sokféleség: Schleswigben egészen másként néznek ki, mint Hildesheimben (Alsó-Szászország) vagy Mühlhausenben (Türingia): egyszer hosszúak és részletesek, máskor tömörök és röviddek; míg némelyikük a hetivásárokkal foglalkozik, mások az éves vásárok eseményeit jegyzik fel. A tudomány szempontjából a feljegyzések terjedelme is a véletlenül múlik: míg a vásárrendtartás körüli heves viták miatt Hildesheimben viszonylag hosszú időn, majd hetven éven keresztül vezetett jegyzőkönyvek maradtak fenn, addig Mühlhausenben az egykor feltehetőleg nagy anyagból csupán az 1739-es év jegyzőkönyvei. Ami nem esett áldozatul a kortársak újrafelhasználásának vagy a levéltárosok rendcsinálásának, amit meghagytak a háborúk és árvizek, azok ma a legkülönbélebb „maradványok” konglomerátumaiként lelhetőek fel. A történelemtudományban hagyományos „maradvány” kifejezés az esetlegesség karakterét hangsúlyozza, míg a „forrás” inkább a friss csobogás, tisztaság és áttetszőség romantikus asszociációit kelti (Rathmann–Wegmann, Hrsg. 2004). Ami persze nem minden esetben igaz. Mindenesetre a történeti kutatómunka kaland, mert sohasem lehet tudni, mi rejlik az állami és magánarchívumok mélyén. Bár a modern korra inkább jellemző a rendszerezés, mégis a késő 18. századot vagy a 19. és 20. századot kutatók hasonló tapasztalatokat szereznek. A levéltári kutatómunka tehát épp oly kevésbé (vagy épp annyira) irányítható és előre látható, mint a jelenkutatás. Mindkét esetben azzal foglalkozunk, amivel találkozzunk.

Történeti kutatást végzőkként természetesen ugyanazokat a kérdéseket feltehetjük, mint a jelenkorkutatók. A mindennapi kultúra történeti kutatását alapvetően ugyanazon aspektusok érdeklik, mint a jelenre orientált vizsgálatot. Középpontjában az ember áll, az a mód, ahogyan környezetéhez viszonyul, az együttélés szabályai és formái, a politikai és gazdasági történések feltételei, értékek, normák stb. Mindkét kutatás az egyes jelenségek vagy problémák feltárása mellett a kulturális rendszerek és folyamatok funkcióinak alapvető megértésére törekszik. A történeti jellegű munka mindenesetre jobban függ a helyszínétől, az egyes levéltárak munkakörülményeitől, az archívumokban fellelhető anyagoktól. Kitalálhatjuk, hogy ezzel vagy azzal szeretnénk foglalkozni, problémák és kérdések remek katalógusát dolgozhatjuk ki, lehet

célunk jelentős elméletek alkalmazása és vizsgálata – a megfelelő történeti dokumentumok nélkül, melyek segítségével e kérdések megválaszolhatók, az ilyen jellegű elgondolások értelmetlenek. Ezért a történeti terepet a jelenkorinál inkább jellemzi, ahogy arra reagál, amit talál; azt veszi elő és integrálja a kutatás folyamatába. A problémák, kérdések és megválaszolások lehetőségéből gyümölcsöző feszültség keletkezik. Aki történeti néprajzi kutatásokat végez, az egyfajta nyílt párbeszédet folytat a történeti örökséggel (Keller-Drescher 2003; Maase 2001b). Ez a nyitott megközelítés a kutatásnál kezdődik, majd a dokumentumok kiválasztásának, tanulmányozásának és kiértékelésének folyamatában folytatódik.

A történeti kutatás ellenében felhozott és szívesen ismételt érv a hagyományozódás egyoldalúsága, konkrétan az, hogy a fennmaradt dokumentumok nagyrészt felettes hatóságoktól származnak, ami ellentmond a nyitott elbeszélés praxisának (Kramer 1989:18). Ez az ellenvetés több szempontból sem teljesen igaz. Egyrészt távolról sem minden dokumentum származik felettes hatóságoktól. Másrészt nemcsak a dokumentumok egy típusát vizsgáljuk. Legtöbbször többféle dokumentumról van szó, amelyeket összevetünk, kombinálunk, és amelyek csak együtt alkalmasak valamely terület megvilágítására (mint ahogy egy mikro tanulmány is gyakran többféle helyi hagyomány megtalálásán és tanulmányozásán alapul). A hatósági dokumentumok mindazonáltal rendkívül sok információt tartalmaznak, és nemcsak azt képezik le, ami a hatóság szándékában állt. Kora újkori tanúvallomásokot kiértékelő munkájukkal kapcsolatban Ralf-Peter Fuchs és Winfried Schulze (Hrsg., 2002) történész rámutat arra is, hogy a kora újkori bírák és hivatalnokok fejlett, a modern kutatási módszerekhez hasonló eszköztárral rendelkeztek, ami lehetővé tette számukra, hogy bizonyos sajátos eseteket megvilágítsanak, és azokról részletes jegyzőkönyvet vegyenek fel. Távol áll a szövegektől, hogy kizárólag a hatóságok érdekeit képezzék le. Az elbeszélést – amely a középpontban álló történések és azok észlelése mellett más dolgokról is szólt – számos résztvevő által meghatározott interakciófolyamat során alakították ki a szereplők. Silke Götsch (1991) és Sabine Kienitz (1995) másokkal együtt megmutatta, milyen módon fejthetők fel az ilyen történetek különböző elbeszélésszintjei. Így a történeti terep kutatójaként ezt a fáradságos dokumentálási munkát is megtanulja az ember, amely a történeti forráskritika klasszikus módszerei és a kvalitatív, hermeneutikai szöveginterpretáció mellett az önmegfigyelés explicit vagy implicit technikáit is rejti. Ily módon a jegyzőkönyvek esetében a kihallgatást vezető bíró vagy hivatalnok „adatközlővé” válik. Az ilyen adatközlő azonban csak esetlegesen ügyel arra, ami a kérdéseire választ kereső kutatót éppen érdeklí, ahogy a tanúk is saját fejük után adtak választ, mit sem törődve a későbbi mindennapikultúra-kutatás érdekeivel.

A jelenkorkutatás esetében mindez első pillantásra nagyon másnak látszik. Itt a tömény, való élet hozzáférhetőbbnek tűnik, a szemlélőnek nagyobb szerepe van saját „forrásainak” megalkotásában. A kutatók közvetlenebbül figyelhetik meg a megélt életet, saját maguk jelölik ki (interjúikban is) a vezérfonalat, kiválaszthatják kutatásaik alanyát, helyzeteit, beszélgetés közben azonnal tisztázhatnak nyitott kérdéseket. Ha az interjúk készítésekor birtokában vannak „a beszélgetés művészetének” (Schmidt-Lauber 2001), akkor a kutatás ideális esetben egyenrangú partnerek közötti interakcióként zajlik, melynek során kutató és kutatott egyaránt képet alkot a másikról. A törvényszerűi jegyzőkönyvek ránk maradt szövegeihez képest a jelenkorkutatók az interjúk

szövegén túl jóval több információt hívhatnak le: hangokból és szagokból, testbeszéd-ből és szociális interakciókból, a szereplők környezetének megfigyeléséből. A történeti dokumentumoknak is megvan a maguk jelentése, bár ez kevésbé sokrétű, ráadásul a lejegyzők érdekei által megszűrt jelentés. Történeti kutatóként az embernek ezer kérdése támad, de senki sincs, akinek ezeket közvetlenül feltehetné. Nem végezhetünk (részlet vevő) megfigyelést, az ember magára marad megfigyelése tárgyával – jobb esetben kollégáival folytathat eszmecsereket. A kutatóknak írott forrásokat kell „meghallgatniuk”, a mások fejében lejátszódó folyamatok iránt kell nyitottá válniuk. Általában nagyon különböző jellegű szövegeket kell elolvasniuk, dokumentumhegyeket kell át tanulmányozniuk ahhoz, hogy – a közvetlen hozzáférés helyett – a töredékekből képet formáljanak. Mindemellett a múlttal való közvetlen, elmélyült foglalkozás nem interaktív folyamat, hanem önmagában a kutatóban zajlik. Ebben áll a történeti kutatások és a jelenkori terepen való kutatás közötti legnagyobb különbség (Kaser 2003:82).

Számomra azonban a történeti és a jelenkori terepen való kutatás közötti különbségek inkább fokozatnak, semmint alapvetőnek tűnnek. A jelenkorkutatók látszólag nagyobb szabadsága a gyakorlatban korlátozott. A kutatóknak itt is értelmezniük kell a komplex megfigyeléseket, itt sem alakul minden terepmunka optimálisan, az interjúpartnerek nem mindig adnak a kutató kérdéseinek, érdekeinek megfelelő választ, vagy saját mindennapi gondjaik megoldására használják a kutató figyelmét (Jeggle, Hrsg. 1984; Eisch–Hamm, Hrsg. 2001). A jelenkorkutatás terepen folytatott párbeszédeinek komplexitásáról és buktatóiról többek között Margaret Mills (1991) amerikai folklorista írt meggyőző módon. A való életnek a kutató és a kutatott közötti komplex viszonyban létrejövő elemző megközelítése mind a történeti, mind a jelenkorkutatásokban csak határok között lehetséges, csak töredékeiben fogható meg, legyen szó történeti dokumentumokról és azok kivonatairól, interjúkról és azok átiratairól, írott vagy vizuális adalékokról. Behatároltabb jellegük miatt a történeti kutatások eredményeként keletkezett leírások az objektíválható jelentés vagy átfogó megértés tekintetében talán kevésbé teljesebbek és „igazak”, mint a modern terepmunkák eredményei. A vágy – mint azt Konrad Köstlin (2003) némi gúnnyal megjegyezte –, hogy komplex, teljes kis világokat rekonstruáljunk, szintén összeköti a történeti és a jelenkori terepen kutatókat.

A kutató szubjektivitása szintén mindkét terepen hat, a specifikus munkafeltételek következtében azonban másként a történeti, és másként a jelenkori kutatások esetében. Az ebből adódó lehetőségeket a történeti kutatásokban mindenesetre sokkal jobban fel lehetne használni. Többször lehetne utalni a rácsodálkozás, a botladozás, az értetlenség momentumaira vagy a keletkezés körülményeire. Ebben az összefüggésben alig számolunk be nyitott kérdésekről, a lehetséges tévedésekről és hibákról – pedig ezek mind a múlttal való elmélyült foglalkozás gyümölcsöző voltára utalnak.

Rejtély, hogy miért tulajdonítanak a történeti néprajzi munkáknak a pozitivisták gondolkodás jelenléte mellett elméletnélküliséget (Schindler 2002; Gleach 2005; Medick 2001). Amellett, hogy ez a vád a történeti munkák elméletietlenségének általános gyanújával is összefügghet (Struck 2006), a jelen reflexív antropológiáját is éri (Cole et al. 1993). Sokszor a történeti és a jelenkori munkák is különféle elméletekre támaszkodnak. Az elméletek a kérdésfeltevés kialakítását vagy pontosítását, másutt az empirikus „anyag” elemzését szolgálják. Mindezek ellenére úgy látszik, mintha a történeti néprajzi munkák különös óvatossággal alkalmaznák az elméleti modelleket. A

megélt múlt kutatásának tudományos elmélete és gyakorlata közötti nehézkes viszony-nyal kapcsolatban Arlette Farge (1989: 116) jegyezte meg, hogy a tudomány elméleti és absztrakt konstrukcióival az archívumok saját „hagyományos tudásuk” és realitásuk súlyát helyezik szembe. Tisztában kell lennünk mindezzel, tisztelnünk kell ezeket a realitásokat, ezért érdemes nyitottan közelíteni mindahhoz, amit talál az ember – ez is egyfajta fokozati, de semmiképpen sem alapvető különbség a jelenkorkutatásokhoz képest.

Annak, hogy a történeti kutatásokat végzők eredményeiket szívesen közlik elbeszélés formájában, a mesélőkedv (és az olvasottság szeretete) mellett az az oka, hogy csak így tudják az éppen fókuszban álló életvilágot rekonstruálni és magyarázni. Az értő elbeszélés, a történet megalkotása történeti antropológiai kutatásokban azért is kézenfekvő, mert csak így közvetíthetők az összefüggések, csak így szólaltathatók meg történeti szereplők. Így az elméletekkel való bánás és az elbeszélés mint ábrázolásmód egyaránt a terephez és az ott cselekvőkhöz való nyitott viszonyulás eredménye. Ez persze nem feltétlenül mindig van így, és ezzel az írás és kísérletezés lehetőségeit még messze nem merítettük ki. A történeti és jelenkorkutatást végzők ebből a szempontból is hasonló problémákkal küzdenek. Emellett az etnológiai kontextusban zajló „*writing culture*”-vita a történeti terepen kutatókat háromszorosán is érinti: a történeti kutatók tisztában vannak az általuk vizsgált dokumentumok szubjektív kialakulásával, saját szubjektív olvasás- és ábrázolásmódjukkal. Arról, hogy a történeti leírások bizonyos fokig az irodalmi szövegek szabályait követik (amitől a tudományos narráció és az irodalmi fikció közötti határ esetlegessé válik), és hogy az irodalmi gyökerek bevonása megtermékenyítheti a történeti munkákat, a történelem-tudományokban is intenzív diskurzus folyt (Stone 1979; White 1973, 1994). Michel de Certeau (1975) francia történésztől erre vonatkozóan azt is megtanulhatjuk, hogy bár a történeti ábrázolások szubjektív módon konstruálódnak, ez nem véletlenszerűen zajlik: létrehozásukkor a tudományos konvenciók aktuális szabályait követjük. Az, hogy a végeredmény általában kellemes olvasmány is, igazán nem zavarhat senkit – vagy mégis?

A nyitott kulturális antropológiai gyakorlatért

Mi szól az ellen, hogy a gyakorlatban önmagát lényegében kulturális antropológiaként értelmező európai etnológia, amely az emberekre és életmódjukra vonatkozó kérdésekből indul ki, ne egyformán figyeljen jelenkori és múltbeli, saját és idegen kultúrára. Az idegen kultúrák elemzését a tudományos szereplők szakmai és nyelvi kompetenciái, a múlt kutatását pedig a történeti örökség jellege nyilvánvalóan behatárolja. A nyitott perspektívából folytatott empirikus kutatás a mai *mikro-*, *makro-*, *agency* kulcsszavak mellett további vitás pontokat és témákat is találhatna: a kutatás gyakorlatának etikai és módszertani kérdéseit, az elméletek hatótávolságát, a mindennapokat uraló történelemképek és -értelmezések mai és múltbeli szerepét, a kongruencia és az eltérés feltételeit, az ideálok, normák, értékek, valamint gyakorlatok egymásba fonódását és egymás ellen való működését, a lokális és a lokálison túli életvilágok kölcsönös idegenségkonstrukcióinak mechanizmusait és funkcióit, a hatalom konstrukcióit, kü-

lönösen annak megnyilvánulásait és határait, a gazdasági javak cseréjének és birtoklásának szabályait, az erőszak feltételeit és formáit, az egyenlőtlenségek létrehozását és színrevitelét, a nemzeti „egységek” létrejöttét és feloldódását, a munkarendek feltételeit és szerveződését, a „kis csoportok” partnerségeiben részt vevő, reprodukciós ambíciókkal és lehetőségekkel rendelkező, illetve nem rendelkező egyének szocializációját és még sok más. Egy ilyen nyitott perspektíva talán annak elfogadását is segítené, hogy a mindennapi élet gyakorlatában nincs a modern utópiák értelmében vett haladás, és hogy a jelen nem az európai modern projektjének átmeneti végpontját jelenti. A tudományág képviselői ebben találhatják meg társadalompolitikai felelősségük kiindulópontját és tudományos kutatómunkájuk serkentőerejét. Ily módon – ha nem is teljesen és végleg – sikerülne a tudományagnak a kultúrát sokszínűségében és mély dimenzióiban megértenie. Az ilyen nyitottság jó szolgálatot tehetne az európai etnológiának a tudományok rendszerén belüli anyagi forrásokért folytatott kemény küzdelmében, mivel aki a látszólag magától értetődőt, a jelen és a múlt mindennapi kultúráját kutatja, aki a módszerek pluralizmusát gyakorolva az anyagi kultúrára éppoly figyelemmel tekint, mint a kulturális gyakorlatokra vagy a látszólag elszálló szavakra és gesztusokra, annak nem kell a kultúratudományokon belüli versenyképessége és egyedi profilja miatt aggódnia.

Vándor Andrea fordítása

JEGYZET

1. Ez a tanulmány eredetileg a *Zeitschrift für Volkskunde* 2006. évfolyamának 2. számában jelent meg *Mikro, Makro, Agency. Historische Ethnographie als kulturanthropologische Praxis* címmel (151–177 p.). Külön köszönet a *Deutsche Gesellschaft für Volkskundénak*, hogy hozzájárult a cikk magyar fordításban való megjelentetéséhez!

IRODALOM

ALLWEIER, SABINE

2001 *Canailen, Weiber, Amazonen. Frauenwirklichkeiten in Aufständen Südwestdeutschlands 1688 bis 1777*. Münster: Waxmann.

ANSAH, VIEVIENNE

1991 Rezension von Fenske 1999. *Jahrbuch für den Landkreis Holzminden* 19: 199–200.

ASHCROFT, BILL – GRIFFITHS, GARETH – TRIFFIN, HELEN, EDS.

2006 *The post-colonial studies reader*. London – New York: Routledge.

AXEL, BRIAN KEITH, ED.

2002 *From the margins. Historical anthropology and its future*. Durham–London: Duke University Press.

BAUSINGER, HERMANN

1986a [1970] Zur Problematik historischer Volkskunde. In *Abschied vom Volksleben*. 155–172. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

1986b [1961] *Volkskultur in der technischen Welt*. Frankfurt am Main – New York: Campus.

1994 *Wir Kleinbürger. Die Unterwanderung der Kultur*. *Zeitschrift für Volkskunde* 90:1–12.

BECK, STEFAN

2005 *Putting genetics to use*. *Cyprus Review* 17:59–78.

BECKER, FRANZISKA

2001 *Ankommen in Deutschland. Einwanderungspolitik als biographische Erfahrung im Migrationsprozess russischer Juden*. Berlin: Dietrich Reimer.

BENDIX, REGINA

2002 *Wahrnehmungen jenseits des Nadelöhrs*. *Zeitschrift für Volkskunde* 98:205–227.

2006 *Was über das Auge hinausgeht. Zur Rolle der Sinne in der ethnographischen Forschung*. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 102:71–84.

é. n. *Kaiserlich-königliche Ethnographie: Motivationen und Praxen von Wissenschaftsorganisatoren und -produzenten zwischen Zentrum und Peripherie*. In *Räume und Grenzen in der österreichisch-ungarischen Monarchie von 1867 bis 1918*. Alexandra Millner et al., Hrsg. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

BENDIX, REGINA – EGGELING, TATJANA, HRSG.

2004 *Namen und was sie bedeuten. Zur Namensdebatte im Fach Volkskunde*. Göttingen: Schöningh.

BERGMANN, SVEN – RÖMHILD, REGINA, HRSG.

2003 *Global heimat. Ethnographische Recherchen im transnationalen Frankfurt*. Frankfurt am Main: Institut für Kulturanthropologie und Europäische Ethnologie der Universität Frankfurt.

BHABHA, HOMI K.

1997 *Verortungen der Kultur*. In *Hybride Kulturen. Beiträge zur anglo-amerikanischen Multikulturalismus-Debatte*. Elisabeth Bronfen – Benjamin Marius – Therese Steffen, Hrsg. 123–148. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

BRANDT, ROBERT – BUCHNER, THOMAS, HRSG.

2004 *Nahrung, Markt oder Gemeinnutz. Werner Sombart und das vorindustrielle Handwerk*. Bielefeld: Dietrich Ebeling.

BREDNICH, ROLF W., HRSG.

2001 *Grundriß der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*. Berlin: Dietrich Reimer.

BRÜCKNER, WOLFGANG

2000 *Volkskunde als historische Kulturwissenschaft. Gesammelte Schriften*. Würzburg: Bayerische Blätter für Volkskunde.

CARRIER, JAMES G.

1997 *Meanings of the market. The free market in Western culture*. Oxford – New York: Berg.

- CERTEAU, MICHEL DE
1975 *L'Écriture de l'histoire*. Paris: Gallimard.
- CHAKRABARTY, DIPESH
2000 *Provincializing Europe. Postcolonial thought and historical difference*. Princeton: Princeton University Press.
- CLIFFORD, JAMES – MARCUS, GEORGE E., EDS.
1986 *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- COLE, JOHN W. – PAYNTER, ROBERT – REID, GERALD F.
1993 *Gegenwärtige Tendenzen in der amerikanischen Kulturanthropologie*. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 96:27–43.
- DIRKS, NICHOLAS B.
2002 *Annals of the archives: ethnographic notes on the sources of history*. In *From the margins. Historical anthropology and its future*. Brian Keith Axel, ed. 47–65. Durham–London: Duke University Press.
- EIBACH, JOACHIM – LOTTES, GÜNTER, HRSG.
2002 *Kompass der Geschichtswissenschaft. Ein Handbuch*. Göttingen: Schönerbecher.
- EISCH, KATHARINA – HAMM, MARION, HRSG.
2001 *Die Poesie des Feldes. Beiträge zu einer ethnographischen Kulturanalyse*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.
- FARGE, ARLETTE
1989 *Le Goût de l'archive*. Paris: Éditions du Seuil.
- FENSKE, MICHAELA
1991 *Zur Konstruktion schichtenspezifischer Wirklichkeit. Strategien und Taktiken ländlicher Unterschichten vor Gericht*. In *Erinnern und Vergessen*. Brigitte Bönisch-Brednich – Rolf W. Brednich – Helge Gerndt, Hrsg. 443–452. Göttingen: Schönerbecher
1999 *Ein Dorf in Unruhe. Waake im 18. Jahrhundert*. Bielefeld: Dietrich Ebeling.
2006 *Marktkultur in der Frühen Neuzeit. Wirtschaft, Macht und Unterhaltung auf einem städtischen Jahr- und Viehmarkt*. Köln–Wien–Weimar: Waxmann.
- FUCHS, PETER – SCHULZE, WINFRIED, HRSG.
2002 *Wahrheit, Wissen, Erinnerung. Zeugenverhörprotokolle als Quellen für soziale Wissensbestände in der Frühen Neuzeit*. Münster: Waxmann.
- GEERTZ, CLIFFORD
1987 *Dichte Beschreibung. Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

GERBIG-FABEL, MARCO

2005 Eurozentrismus, Historismus und die „Provinzialisierung“ Europas. Zur Frage der epistemologischen Positionierung der Außereuropäischen Geschichte. Eine Miniatur. *Historische Anthropologie* 13:265–277.

GIORDANO, CHRISTIAN

2005 Gegenwärtige Vergangenheiten. Überlegungen zur (Un)Möglichkeit einer historischen Anthropologie. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 21–28.

GLEACH, FREDERIC W.

2005 On fieldwork and archives. *Anthropology News* 10:12.

GÖTTSCHE, SILKE

1991 „Alle für einen Mann...“. Leibeigene und Widerständigkeit in Schleswig-Holstein im 18. Jahrhundert. Neumünster: Wachholtz.

2001 Archivalische Quellen und die Möglichkeiten ihrer Auswertung. In *Methoden der Volkskunde. Positionen, Quellen, Arbeitsweisen der Europäischen Ethnologie*. Silke Götttsch – Albrecht Lehmann, Hrsg. 15–32. Berlin: Dietrich Reimer.

HARTINGER, WALTER

1992 Religion und Brauch. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

2001 Handwerker in der städtischen Volkskultur des 18. Jahrhunderts. In *Städtische Volkskultur im 18. Jahrhundert*. Ruth E. Mohrmann, Hrsg. 19–33. Köln–Weimer–Wien: Waxmann.

HELLERMANN, CHRISTIANE

2005 Das Brot für die Familie zu Hause verdienen: osteuropäische Migrantinnen in Portugal. In *Geschlecht und Ökonomie. Beiträge zur 10. Arbeitstagung der Kommission Frauen- und Geschlechterforschung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde*. Michaela Fenske – Tatjana Eggeling, Hrsg. 119–130. Göttingen: Schöffer-Poeschl.

JEGGLE, UTT, HRSG.

1984 Feldforschung. Qualitative Methoden in der Kulturanalyse. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

JOHLER, REINHARD

2004 Nomen est Omen. Zur Internationalität eines „Vielnamenfach“. In *Namen und was sie bedeuten. Zur Namensdebatte im Fach Volkskunde*. Regina Bendix – Tatjana Eggeling, Hrsg. 51–64. Göttingen: Schöffer-Poeschl.

KASCHUBA, WOLFGANG – LIPP, CAROLA

1982 Dörfliches Überleben. Zur Geschichte materieller und sozialer Reproduktion ländlicher Gesellschaft im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

KASER, KARL

2003 Between the archives and the field: the historian in the European „wilderness“. In *Shifting grounds. Experiments in doing ethnography*. Ina Maria Greverus et al., Hrsg. 73–92. Münster–Hamburg–London: Lit.

KELLER-DRESCHER, LIOBA

2003 Die Ordnung der Kleider. Ländliche Mode in Württemberg 1750–1850. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

KIENITZ, SABINE

1995 Sexualität, Macht und Moral. Prostitution und Geschlechterbeziehungen Anfang des 19. Jahrhunderts in Württemberg. Ein Beitrag zur Mentalitätsgeschichte. Berlin: Akademie-Verlag.

KORFF, GOTTFRIED

1996 Namenswechsel als Paradigmawechsel? Die Umbenennung des Faches Volkskunde an deutschen Universitäten als Versuch einer „Entnationalisierung“. In Fünfzig Jahre danach. Zur Nachgeschichte des Nationalsozialismus. Birgit Erble, Hrsg. 403–434. Zürich: Chronos.

KÖNIG, GUDRUN

1996 Eine Kulturgeschichte des Spazierganges. Spuren einer bürgerlichen Praktik 1780–1850. Wien–Köln–Weimar: Böhlau.

KÖSTLIN, KONRAD

2003 Alles geht auf. Die Logik des kleinen Kosmos. In Was in der Geschichte nicht aufgeht. Interdisziplinäre Aspekte und Grenzüberschreitungen in der Kulturwissenschaft Volkskunde. Harm-Peter Timmermann, Hrsg. 51–70. Marburg: Jonas.

KRAMER, KARL-S.

1971 Zur Problematik historischer Volkskunde. Einige Bemerkungen zu Hermann Bausingers gleichnamigem Aufsatz in „Abschied vom Volksleben“. Zeitschrift für Volkskunde 67:51–62.

1989 Beschreibung des Volkslebens – Zur Entwicklung der „Münchner Schule“. München.

KRUG-RICHTER, BARBARA

2004 Von Messern, Mänteln und Männlichkeit. Aspekte studentischer Konfliktkultur im frühneuzeitlichen Freiburg im Breisgau. Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit 4:26–52.

KRUG-RICHTER, BARBARA – MOHRMANN, RUTH E., HRSG.

2004 Praktiken des Konfliktaustrags in der Frühen Neuzeit. Münster: Waxmann.

LINDNER, ROLF

2004 Was kann Europäische Ethnologie (nicht)? Europäische Ethnologie. Österreichische Zeitschrift für Geisteswissenschaft 15:156–175.

LIPP, CAROLA

2004 Der lange Weg zur Umbenennung. Einige Bemerkungen zu den institutionellen, interdisziplinären und innerfachlichen Bedingungen eines solchen Verfahrens. In Namen und was sie bedeuten. Zur Namensdebatte im Fach Volkskunde. Regina Bendix – Tatjana Eggeling, Hrsg. 135–140. Göttingen: Schöningh.

2005 Kinship networks, local government and elections in a town in Southwest Germany 1800–1850. Journal of Family History 30:1–19.

MAASE, KASPAR

2001a Grenzenloses Vergnügen. Der Aufstieg der Massenkultur 1850–1970. Frankfurt am Main.

2001b Das Archiv als Feld? Überlegungen zu einer historischen Ethnographie. *In* Die Poesie des Feldes. Beiträge zu einer ethnographischen Kulturanalyse. Katharina Eisch – Marion Hamm, Hrsg. 255–270. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.

MAASE, KASPAR – KASCHUBA, WOLFGANG, HRSG.

2001 Schund und Schönheit. Populär Kultur um 1900. Köln: Böhlau.

MACDONALD, SHARON

2003 Trafficking in history: multitemporal practices. *In* Shifting grounds. Experiments in doing ethnography. Ina Maria Greverus et al., Hrsg. 93–116. Münster–Hamburg–London: Lit.

MARANHÃO, TULLIO – STRECK, BERNHARD, EDS.

2003 Translation and ethnography. The anthropological challenge of intercultural understanding. Tucson: The University of Arizona Press.

MARZOLPH, ULRICH

2004 Der Orient in uns. Die Europa-Debatte aus Sicht der orientalistischen Erzählforschung. *In* Europäische Ethnologie. Österreichische Zeitschrift für Geisteswissenschaft 15:9–26.

MEDICK, HANS

1984 „Missionare im Ruderboot?“ Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderungen an die Sozialgeschichte. *Geschichte und Gesellschaft* 10:296–319.

2001 Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschungen zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mikro-Historie. *Historische Anthropologie* 9:78–92.

MILLS, MARGRET

1991 Rhetorics and politics in Afghan traditional story telling. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

MOHRMANN, RUTH-E.

1989–1990 Volkskunde und Geschichte. *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 34–35:9–23.

1990 Alltagswelt im Land Braunschweig 1–2. Städtische und ländliche Wohnkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert. Münster: Waxmann.

NIEDERMÜLLER, PETER

2004 Das neue Europa. Veränderung eines kulturellen Konzepts. *Ethnologische Perspektiven. Europäische Ethnologie. Österreichische Zeitschrift für Geisteswissenschaft* 15:88–104.

RATHMANN, TOMAS – WEGMANN, NIKOLAUS, HRSG.

2004 „Quelle“ zwischen Ursprung und Konstrukt. Ein Leitbegriff in der Diskussion. Berlin: Böhlau.

ROLSHOVEN, JOHANNA

2004 Europäische Ethnologie. Diagnose und Prognose einer kultur- und sozialwissenschaftlichen Volkskunde. *Europäische Ethnologie. Österreichische Zeitschrift für Geisteswissenschaft* 15:73–87.

SCHINDLER, NORBERT

2002 Vom Unbehagen in der Kulturwissenschaft. Eine Polemik. *Historische Anthropologie* 10:276–294.

SCHMIDT-LAUBER, BRIGITTA

2001 Das qualitative Interview oder: Die Kunst des Reden-lassens. *In* *Methoden der Volkskunde. Positionen, Quellen, Arbeitsweisen der Europäischen Ethnologie*. Silke Götttsch – Albrecht Lehmann, Hrsg. 165–186. Berlin: Dietrich Reimer.

SCHMOLL, FRIEDEMANN

2004 Erinnerung an die Natur. Die Geschichte des Naturschutzes im deutschen Kaiserreich. Frankfurt am Main: Campus.

SPIEGEL, BEATE

1997 Adliger Alltag auf dem Land. Eine Hofmarksherrin, ihre Familie und ihre Untertanen in Tutzing um 1740. Münster: Waxmann.

SPIES, BRITTA

2003 Caroline von Lindenfels: Ein Leben in zwei Epochen. *In* *Komplexe Welt. Kulturelle Ordnungssysteme als Orientierung*. 33. Kongress der Deutsche Gesellschaft für Volkskunde in Jena 2001. Münster: Waxmann.

STONE, LAWRENCE

1979 The revival of narrative. Reflections on a new old history. *Past and Present* 85:3–24.

STRUCK, BERNHARD

2006 Tagungsbericht: The impact of social and cultural theories in historical approaches to the European public sphere, culture and politics. Internetcím: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=1051>. (Letöltés: 2006. február 14.)

TIMM, ELISABETH

1999 Nicht Freund nicht Feind. Überlegungen zum Verhältnis von Volkskunde und Völkerkunde. *Schweizer Archiv für Volkskunde* 95:73–86.

TROSSBACH, WERNER

1985 Widerstand als Normalfall. Bauernunruhen in der Grafschaft Sayn-Wittgenstein 1696–1806. *Westfälische Zeitschrift* 135:25–111.

WHITE, HAYDEN

1973 *Metahistory. The historical imagination in 19th century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins.
1994 Der historische Text als literarisches Kunstwerk. *In* *Geschichte schreiben in der Postmoderne. Beiträge zur aktuellen Diskussion*. Christoph Conrad – Martina Kessel, Hrsg. 123–160. Stuttgart: Reclam.

ZÖCKLER, ANN-KATRIN

2005 Ambivalente Autonomie: Andalusische Existenzgründerinnen zwischen Selbstverwirklichung und Selbstaussbeutung. *In* *Geschlecht und Ökonomie. Beiträge zur 10. Arbeitstagung der Kommission Frauen- und Geschlechterforschung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde*. Michaela Fenske – Tatjana Eggeling, Hrsg. 131–152. Göttingen: Schönerbe.

MICHAELA FENSKE

Micro, macro, agency – historical ethnography as cultural anthropological practice

Volkskunde in its often renewed form as European ethnology is increasingly conceptualised as Europe-oriented study of the present. Historical research is to be limited to “European modernities” and partly restricted to informing functions. This contribution in contrast comes out in favour of an open cultural anthropological practice, in particular regarding the range of historical research. It outlines, to what extent the new focus perpetuates old dovodong lines in the dieciplin, and which connecting factors for the overcoming of boundaries are given. Against the backdrop of own experiences in the area of historical research the various similarities (“Micro, macro, agency“) are discussed, but also substantial differences between the work in the historical and in the present field. The counscious-ly subjective contribution would like to stimulate dialkogue between the different subjects areas.

